

OEDIP N-AVEA COMPLEXUL LUI OEDIP

de

D. I. Suchianu

Mare eveniment. Regizorul Passolini, devenit, pentru a nu știu cîta oară, subit și intenționat deștept, s-a gîndit că e momentul să facă praf bătrîna tragedie a lui Sofocle.¹

Am susținut întotdeauna că o piesă de teatru poate fi „ecranizată” absolut cum vrem. Avem dreptul să facem din ea tot ce ne trece prin minte. O operă literară este un punct de plecare, un demaraj de la care putem ajunge la orice dramă vrem. Este și drept și logic. Căci dacă o masacrăm, nu comitem o impietate, ci o bună ocazie de a ne face de rîs. Sancțiunea e sigură și automată. Cînd e sancțiune: căci se întîmplă adesea, ca adaptarea la scenă sau la ecran să fie mult mai bună decît romanul sau nuvela de la care ne-am inspirat. Și cu cît aceasta din urmă e mai clasică, mai milenar respectată, cu atît indignarea publicului va face ca pedeapsa adaptorului să fie mai usturătoare.

Înțelegem perfect ca d-lui Passolini să nu-i placă ideile din tragedia lui Sofocle. Asta presupunînd că cunoaște aceste idei, și s-ar cam zice că nu. Căci d-sa nu le schimbă cu altele, ci pur și simplu nu le bagă în seamă (sau de seamă?). Aceste idei, iată-le. Și să vedeți ce frumos ele nu există în filmul d-lui Passolini.

1) Oedip crede în puterea zeilor, a destinului, a neînduplecatei Moîra. Crede. Dar mai crede și în puterea omului de a o înfrunța, combate, învinge. Crede în aceea nobilă, sublimă vorbă: „un om prevenit face cît doi”. Oracolul l-a prevenit că va uide pe tatăl său și va păcătui cu mai-că-sa. În loc de a ceda, el se împotrivește și ia toate precauțiile pentru ca voința zeilor să nu se împlinească. Programul lui e ferm și clar: orice s-ar întîmpla, nu va uide niciodată pe nimeni, pentru ca nu cumva vre-unul din uciși să fie tatăl său.

În creierul munților, la o strămoare, într-un loc pe unde două persoane nu puteau trece amîndouă odată, el se ceartă cu un drumeț; acesta îl atacă, e gata să-l arunce în prăpastie, dar cade el însuși întrînsa. Și acel drumeț era Laios, tatăl lui Oedip. Aproape că nici măcar „legitimă apărare“ nu fusese. Dar Oedipul d-lui Passolini e de altă părere. Ca să evite pericolul, riscul de a omori pe taică-său, el găsește logic să se dedea la un fel de amok. Alergînd, urlînd, scrișnind, se pune pe omor. Ucidă rînd pe rînd pe cei șase soldați care acompaniau pe un bătrînel cu barbă. Ucidă pe unul, apoi o șterge. Al doilea ostaș fuge după el, se luptă, și este și el ucis. Ceilalți patru guarzi (inclusiv bătrînelul) nu intervin decît după ce camaradul din tură a fost înjunghiat. Astfel, Oedip, tot alergînd, și tot urlînd, lichidează, comod, cu dichis, întreaga escortă a moșului, după care îl pune la punct și pe moș (care, bineînțeles, este tatăl lui).

2) Sofocle face, ca și Euripide, uz larg de cor, de acel personaj colectiv care personifică opinia publică anonimă. Corul, la Sofocle, declară explicit că voința, inteligența Omului poate fi, și are datoria să fie, uneori mai tare decît capriciul zeilor. Ascultați ce frumos spune el asta: „Lumea e plină de minuni, iar printre minuni, cea mai mare este omul. El străbate mările înspumegate și, împins de vînturile furtunci, își face drum prin valurile muginde. În fiecare an, el plimbă pe țărîna socul plugului și silește calul să răscolească brazdele. Știe, cu isteasă industrie, să construiască rețele ale căror cute vor învălui neamul ușor al păsărilor, fiarele fioroase și jilavii locuitori ai apelor. Prin îndeminarea sa, el va îmblîzni pe oaspetele sălbatic al pădurilor, va încovoia capul armăsarului cu mîndră coamă și a taurului neînduplecat al munților. El a deprins meșteșugul cuvîntului și al gîndirii, al gîndului cel ușor ca vîntul. A învățat să facă legi cu care se cîrmuiesc regatele, a știut să-și ferească locuința de creșterea apelor și a gerului. Rodnic în mijloace de luptă, știe să pareze toate loviturile care îl amenință. A găsit chiar arta de a scăpa de boli. De un singur lucru nu poate scăpa: moartea“.

Ce departe sîntem de Eschil și de eroul său Prometeu, pedepsit pentru crima de a fi om, de a fi fost credincios mesajului uman de invenție și răscoală. Bineînțeles, nimic din toate astea în dramaturgicul Oedip al lui Passolini.

3) Oedip față de zei se găsește, la Sofocle, și în lupta dintre dictatul oracolului și victoria omului Oedip. E vorba aci de cea mai modernă, generoasă, curajoasă idee: conflictul între legile juridice și cele umane; între justiția oficială (a tribunalelor, a zeilor, puțin importă numele), și justiția pur și simplu. Oedip este criminal după prima, nevinovat după cealaltă. Și această cealaltă,

finalmente, va triumfa. Orb, cerșetor, moșneag în zdrențe, va sfîrși glorios, ca geniu protector al civității Minervei.

4) Totuși, nevinovatul va fi pedepsit. Dar pedeapsa și-o va da singur. De bună voie va abdică de la tron, de bună voie va porunci slujitorilor săi să-i scoată ochii, de bună voie, însoțit de buna lui fiică Antigona, se va duce cerșind și se va opri la Atena, cetatea unde Minerva, adică înțelepciunea și justiția, protejează pe oameni. Se va pedepsi? De ce? Iată aci altă sublimă idee greacă pe care contemporanii noștri, cu Sartre în frunte, au reluat-o. Este ideea că fapta noastră singulară poate atrage dezastrul altora, al multor alții, al tuturor cîteodată. Această solidaritate în răspundere face ca Oedip, să plătească și el pentru vina adevărată a tatălui său. Acesta din urmă, aflînd de la Oracol că copilul său îl va ucidă, re-

zolvă problema încercînd, el, să ucidă pe copil. Desigur, este și aici o opunere, o rebeliune la voința zeilor. Dar nu e omenească, ci inumană. Nu e vitează, ci vinovată și lașă. Iată de ce Laios va pieri pur și simplu, pe cînd fronda lui Oedip se va sfîrși cu o sublimă victorie asupra Destinului.

Dar, toate astea, d-l Passolini le socoate neinteresante. Apoteoză lui Oedip i se pare, probabil, demodată. Iar ultima etapă a legendei, adică ultima bravadă a legilor divine, este de asemenea ignorată de nostimul nostru cineast. Povestea lui Sofocle se sfîrșește cu interdicția de către Creon, regele succesor al lui Oedip și unchi al acestuia, interdicția ca lui Oedip să i se facă funeralii. Antigona va nesocoti voința regelui, și îl va înmormînta pe fratele ei după riturile divine, plătind cu viața această justă răscoală.

Găsim aici ceva foarte subtil. Spuneam că eroul lui Sofocle combate capriciul zeilor

în numele legilor imuabile ale omului. Aici ar părea că se întâmplă contrariul: Antigona calcă ucazul tiranului, invocând legile eterne și divine ale sepulturei. Dar contradicția e numai aparentă. Mariile legi ale naturii se pot numi divine fără risc de a cădea în misticism, fie că le zicem făcute de Natură, fie că le numim făcute de Dumnezeu, totul nu e decât o deosebire de cuvinte „une querelle sur les mots“. Atotputernicia legilor naturale un mare savant englez o exprima prin celebra formulă: „naturae non imperatur nisi parendo“, adică „omul nu-i poate porunci naturii decât supunându-i-se“. Necălcînd legile ei, ci folosindu-le. Alături de aceste legi perfecte, pe care omul le combate respectîndu-le, mai sînt și legile tiranilor, pe care omul le combate distrugîndu-le. În concepția (așa de modernă a grecilor, și a lui Sofocle indeosebi), sub numele de voință a zeilor se înțeleg atît legile juste cît și cele abuzive. Pe primele, Antigona le va respecta și invoca, iar Oedip le va învinge, suferindu-le toate consecințele, și va merge la triumful final, cucerit cu suferință, o suferință de el însuși dată, și o pedeapsă de el însuși dictată, și o ispășire al cărui soroc, nu tribunalele, sau Olimpul, ci tot el însuși îl va fixa.

5) Dar lista ideilor lui Sofocle căroră d-l Passolini le întoarce tașos spatele nu s-a sfîrșit. Iată ideea că un regat întreg este ținut sub teroarea sfînxului, care ucide pe toți cei care nu sînt în stare să-i rezolve enigmele, să răspundă la ghicitoriile puse. Sublimă evoluție a ideii de crimă. La început legea penală era lege divină. Infracțiunile mari erau religioase. Pe urmă, crima cea mare era contra bunurilor, a proprietății. Chiar omorul era conceput ca o apropiataune ilegală a persoanei altuia socotită ca o marfă a păgubașului. În splendida Atenă, cetatea patronată de zeița inteligenței, crima cea mare, pedepsită cu

moartea pe loc, este delictul de neinteligentă. Faptul de a nu fi deștept, capabil să rezolvi o problemă pur obiectivă (ca aceea pusă de sfînx) — este pentru prima oară socotită nelegiuire și sancționată cu pedeapsa capitală. În legenda lui Oedip, în drama lui Sofocle, chestiunea cu enigmele sfînxului este oarecum cheia de boltă a întregii lumi grecești, ba și a lumii noastre de astăzi, unde cea mai vinovată și pedepsită dintre crime e aceea de a nu înțelege ce se petrece în jurul nostru.

Dar ce-i pasă d-lui Passolini de toate acestea? Pe el îl interesează povești ca frumoasa d-sale La Porcheria unde un om, care mîncă oameni, este șantajat de altul, pe care îl va contrașantaja știind că acesta face amor nu cu femeii sau bărbați, ci exclusiv cu porci adevărați; pînă ce, într-o zi, scumpa sa scroafă și amantă îl va minca pre el. În legenda lui Oedip, pe d-l Passolini îl interesează numai chestia Freud. Adică obligația oricărui fiu care se respectă, de a face amor cu d-na mama sa. Pentru a arăta asta, d-sa ni-l arată pe viitorul Oedip, la vîrsta de 2 ani, uitîndu-se la patul părinților unde aceștia se dedau la diverse cavalcade. Și asta dă băiatului idei.

Că există ceva în teoria lui Freud, precum că fiicele au atracție către tată și fiii către mamă, se prea poate. Dar asta, dacă există, se naște din simplul fapt că mama e de alt sex decât fiul, iar fiica decât tatăl. În nici-un caz nu provine din faptul că tînrul de 2 ani practică, încă de la această precoce vîrstă, meșteșugul de „voyeur“.

Că Freud a numit aceste anomalii „complexul lui Oedip“, a fost doar un mod mai metaforic, mai elegant, mai cult de a se exprima. Dar cînd ne gîndim la indignarea, disperarea lui Oedip, la rușinea lui cînd află că, fără să vrea, fără să știe, a pîngărit patul mamei-si, aflăm cu plăcere că Oedip nu a avut niciodată... complexul lui Oedip.

¹ „Oedipul“ d-sale a fost prezentat zilele trecute la televiziunea noastră.

